

SEDEM LET OSVOBODILNE FRONTE

Slovenski narod se je stoletja zmanjtril, da bi se otrešil težke jarma, v katerega so ga videni domaći in tuji izkoriščevalci. Slovenski puntarji so padli drug za drugim, umirali so junake, mučeniške smrti. In ravno to kaže, da slovensko ljudstvo ni klonilo. Mogočni fevdalci so lahko spoznali, da njihova moč ni neomejena, in čisto so se zgrozili ob misli, da bodo morla ponovno zagoreti gradovi in grame. V preteklosti slovensko ljudstvo predvsem ni imelo enotnega političnega vodstva. Manjkal mu je tako vodstvo, ki naj bi imelo jasne poglede o samem sebi in pravilno ocenjevalo moč nasprotnika ter imelo končno tudi jasno perspektivo glede bodočnosti. Medtem ko se je mešanost zadovoljevala s mrhovino, ki so padale od mize fevdalnega bogatstva, je bil obracun s osamljenimi skupinami kmečkih puntarjev nad vse okružen. Fevdalci so planili po podložniku-puntarju kakor sestrarčena hišena. V tej tragiki pa je vendarle nekaj, kar ni propadlo, kar je želelo in ktilo dalje. Slovenski kmet si je vedno bolj želel postati gospodar na svoji zemlji. Revolucionarna mi-

sl je rasla in kipeła s vedno večjo silo na dan. Za slovenskega kmeta so napočili novi časi, ko so se vrste izkoriščanih povečale, ko se v slovenskih mestih in trgih javljala delavstva, ki stoji v središču napredka, ter številno slovensko izobraženstvo. Slovenski kmet, ki je tako našel naravnega zaveznika in obenem večega voditelja, ki ga bo vodil skozi najtežje borbe, tako da bo lahko nekoga dne zaživel novo življenje v svobodi in blagostanju.

V versajski Jugoslaviji so stare gospodaje zamenjali novi gospodarji in so nadaljevali z zatiranjem po vzoru svojih prednikov. Iskustva slovenskega naroda pa so v tej dobi znatno porasla. Najbolj silni slovenskega naroda so se zbirali v KP in ta je delala neumorno na tem, da se slovensko ljudstvo kulturno in politično dvigne. KP je že leta 1936 pozvala vse poštene Slovence, naj se združijo v borbi proti tujim in domačim izkoriščevalcem v eno samo močeno fronto. Poziv KP je našel na precejšen odziv, toda na voditelje KP so od vseh strani prežali plaščani agenci ter ovađuhi ter odganjali najboljše sinove slovenskega naroda v zapore, jih izganjali iz države, mučili in ubijali. Torej se slovenski narod še ni dobil pravičnega, kakšna nevarnost mu preti. Nemski ter italijanski fašisti so se že pripravljali na svoj roparski pohod na Balkan. Leta 1941. je padla Jugoslavija v kremplje najnevarnejših sovražnikov delovnega ljudstva. Slovence in vsem ostalim narodom Jugoslavije je grozilo iztrebljenje. V kolikor ne bi Jugoslovanci narodi padli pod kopitom SS-ov ter italijanskih fašistov, naj bi se enostavno med seboj pokali. Navodila za pokol, Srbov na Hrvaškem ter muslimanov v Bosni, so prihajala iz Rima in Berlina. Med tem ko bi se jugoslovanski narod med seboj krali, bi imela Hitler ter Mussolini mir in bi lahko nemoteno organizirala z Balkana roparske vojne operacije proti SZ. V teh najtežjih trenutkih se je KPS obrnila na slovenski narod in ga pozvala, naj se združi na glede na svoje politično ali pa versko prepričanje v enotno ljudsko fronto. Poziv KP se je slovensko ljudstvo odzvalo in tako prihaja do združitve vseh poštenih Slovencev v okviru OP (27. IV. 1941.).

SREČKO VILHAR

ne, s tem da je prevzemala nase najtežje naloge.

OF postaja vzgojitelj in organizator slovenskega naroda. OF uči slovensko ljudstvo, kako naj si gradi svojo novo ljudsko oblast, OF gradi partizanske odrede, ki naj branijo novo oblast in tirajo tujca iz iz slehernega kotička slovenske zemlje. Nova država je rasla iz mogočnega ljudskega gibanja, iz OF, katere vodja KPS, jedro najodličnejših borcev. Med prvimi, ki so padli v Gromozni jami, med prvimi, ki so padli s puško v rokah, so bili ravno komunisti. Ker je KP vodila OF je postala ta nepremakljiva, OF je preobrazila vse slovenski narod ter zbirala nova slovenskega sloveca. Slovenski narod se je dvignil kmeti z ostalimi jugoslovanskimi narodi na visoko kulturno stopnjo, nič več ne spada med male ne bogljene narode; pri njem se danes lahko uči, kako se je treba boriti za svobodo ter graditi novo državo vsi tisti narodi, ki še vedno prenašajo jarem imperialističnega zatiranja.

Iz OF je zrasel SNOS in po osvoboditvi slovenska narodna vlada ter slovenska narodna skupščina. Isto se je dogodilo v širšem obsegu v vsej Jugoslaviji, ki je prav tako dobila svojo ljudsko vlado ter ljudsko skupščino, ki vodi vse narode v okviru FLRJ.

OF je igrala veliko vlogo tudi na Primorskem in v Trstu. Kmalu po letu 1941 so se formalne in Trstu prve organizacije OF in te postajajo tako važnejše, ker predstavljajo prvi pojav ljudske fronte v Trstu in ker je moralo to nuditi imeti odmev v vrstah vseh poštenih Italijanov. Moč OF je začela v Trstu tako naraščati, da so začeli vanjo stopati tudi nekateri italijanski demokrati. Ti so spoznali, da se OF ne bori le za osvoboditev slovenskega naroda, temveč da je OF zaveznica vseh zatiranih. Po vzorcu OF se je pozneje formalna Unita Operala in tako so se v nadaljnji borbi ustvarjali vsi potrebni po-

PRIZORI IZ AJDOVSCINE 3. MAJA 1945 OB SESTAVI PRVE SLOVENSKE VLADE

VSAK GROB JE NAŠE SVETIŠČE

(Odlomek iz dela Bogomira Magajne «Partizanske fantazije»)

Za dolgo nisem bil tako vesel kot danes. Na Vatrovljah sem našel na sestro Manico, ki je pobegnila iz ječe v Italiji. Najprej je bila v ječi Gluđeca v Benetkah, potem v Padovi, naznanje pa so jo napravili v Perugio. Došlo jo je napravlja, večinoma v žilninskih vagonih ali pes. Snušana je zila, sicer pa živa in vesela kot nekdo. Tudi mi je povedala, da je mati v Ljubljani še živa; pisno mi je dobila pred par tedni od nje. Da sem pa jaz živ, mati ne ve. Kdo bi si nekoč mislil, da se bova našla na tre brinskih hribih. Včasih ni vedel nisem, da so taki hribi sploh nekje. Kar v naročje sem jo vzela in hitel z njo v hišo, kjer je potem zavladalo med tovaršji veliko veselje, saj me imajo vsi radi in vsi srečni, da se je sestra vrnila. «Lepo malo brezkletko in lepo uniformo, ti bomo priskrbeli, saj ti razcapana kot kak cigan», so vzklikali. Hitro smo naložili dv na ognjišče in pristavili k ognju lonec z vinom. Tunka pa je hitro ubila nekaj jaje, da jo kaj zavračalo na površ. Ko smo tako sedeli na klopičih okoli ognja, je Manica priporočila, kako je bilo v Italiji. V Gluđci jih je organizirala Dana, da so pršli na sled in prestavili njo in Dano v Padovo, kjer je bilo teže in potem se v Perugio. Nemška ofenziva jo je zagnala blizu Sezane. Vse dni so jo skrivala dekleta v Gabrijli. Glede na Manico in gredal in njem sem se mogel gredati, saj je nisem videl; že štirinajst mesecev in sploh nisem vedel, ali je živa ali mrtva. Sedaj pa je živa, živa; čustve, tovaršji, Manica je živa. Potem bi jo rad vprašal, če ve kaj o Lidiji, pa prežodaj bi bilo kaj takega vprašati in tovaršji bi mi nagajali. Vino se je pogrelo in lonec je krožil od ust do ust. In ga bilo kmalu dna. Prišlo so tovaršisce domolince v kuhinjo. Nekdo je pelvilce harmoniko in prepevali: Stoji na gori partizan — ter celo vrsto drugih pesmi. Manica je bila preveč utrujena, da je pisala in čudno, tudi Marjan ni dojel, plesal. Stavim, da se bo zaljublil v Manico — tako jo je zavlačeval gledal ves čas. Saj bi mu ne brani. Malo tako divjih in poudarnih fantov kot je on, pa dober, da bi si roko odrezal za tovaršja. Šele pozno ponoči sem vprašal Manico, če ji je mama kaj pisala o Lidiji, pa je Manica nemo odikala. — Tovaršisce iz vasi so me odvedle plesat. Nagajajo mi, ker sem vedno tako tih in miran. Saj jaz bi plesal, a ne čujem pravega veselja. Mogoče je Lidija v Ljubljani zaprta in jo prepevajo, ali je kje v kakem taborišču v Nemčiji, ali je že mrtva... saj jih je toliko vedelo, da sem bil njen fant. Pa tudi Fran-

cija ne morem pozabiti, svojega dobrega prijatelja, dobrega mladenca in obveščevalca, kako je všel na tisti ogromni lipi v Martinju se z dvema tovaršiscema, medtem ko so Nemci rjoveli in preklinjali pod drevesom ob burji, ki je pošastno zibala vsa tri trupla, da se je zdelo, kot bi se po zraku lovila med seboj. Premalo dni je se od takrat, da bi lahko nekoliko zabrisal strašno sliko v sebi, kakor sem nekoliko zabrisal že toliko drugih takih slik. Prečudna so ta vaška dekleta! Sedaj bodo pisala do ponoči, potem pa pojdejo po strmih bregovih dol in na Barke in potem na dno doline v Vreme po živež. Izognile se bodo nemških straž in nosile na hrbtih težke tovore nazaj čez Reko in po bregovih navzgor kot stokrat že poprej. Vsa dan lebdijo smrt nad njimi, dekleta pa se smejejo razposajeno, kot bi bil predpust sedaj. Kaj mar njim smrt, da bodo le poginili tisti, ki so s svojimi smrtnimi omečitostmi to prelopo deželo. Nova deca bo rasla iz teh tih in prepevala potem divje davorje o nekdanjih bojih in slavila junakinja in junake, ki so s svetlo krvjo skropili te gmanje in vsak grob do kot gretišče, porasčeno s šipkovimi grmi, z dehtenim smiljen in brinjem. Kako prečudno lepa so ta dekleta s svojimi primorskimi imeni, te Marje, Ljane, Alme, Cvetane, Dane, Zore, Marte, Barbe... po vseh teh vasi: Zavrhek, Skoflje, Barka, Vatrovlje, Misišče, Artviže, Kozje, Tatre, Tomile, Harje, Suhorje. Kamor koli prideš, ti stopijo naproti in te vodijo s svojimi vitkimi lahki koraki bodisi v svojo kamro, bodisi v najbolj skrit kot v hosti ali izgubljeni globlji. Neprestano so na preži in na straži noč in dan. In neutešni jok, kadar pade kdo zmed nas in neizmerno veselje, kadar razbijemo tolipe nemške drhali glave ali kadar zleti lokomotiva tam onkraj doline v zrak. S solzami v očeh tako ponosno strme z vrhov, kadar gorijo njihovi domovi, prav tako kot njihove sestre tam okoli Harkova, Orela, Kjeva. Danes je toliko veselje, ker je prišla moja sestra Manica. Druga za drugo prihajajo k nji na ognjišče in jo objemajo, kot bi bila njihova sestra.

Včeraj smo šli po broztreleki in uniformo za Manico. Manica je hotela z nami, pa smo ji prepovedali. Prestabotna je še. Dvajset nag je šlo. Vodi je Marjan. Korakali smo počasi navzdol po bregovih in pod Suhorjem prekoračili Reko čez most. V tistem sektorju se Vremska dolina zoži v ozko sotesko, na dnu katere čez Reka in se vije cesta v ostrih ovinkih. Med cesto in Reko je ozek pas miak in jok. Nobene vasi ni na dnu tja do notranjske

BOSA POJDIVA, DEKLE, OBSOREJ

Bosa pojdiva, dekle, obsorej, bosa pojdiva prek zemlje trepete sredi razsanih čeljustih vej sežem ti nežno v dlani koprneče.

Bel si, bel si, bel si bešnje cvetovi, temni, pretemni so talcev grobovi.

Kakor ponosni galebi nad vodo, taki so pali za našo svobodo.

Bosa pojdiva, dekle, obsorej, bosa pojdiva med bele cvetove, v krilo nalomiva tešnjevih vej, da jih poneset na talcev grobove.

(Destovnik - Kajuh)

OF in slovenska kultura

V osvobodilni domovini rase danes slovenska kultura iz neusahljivega vira in temu viru se pravi biva letos moč osemnajstih pohod. Manica b Koraci je sem in tja po kuhinji in njegova oblika, sedaj vsa polnolena, je kar skripala, ko je ves jezen na Nemce visoko dvigal svojo pest.

Včeraj popoldne je prišel k nam na Kozje iz Britofa organizator očka Albin, ki se je pred dnevi vrnil z Dolenjske in prinesel s seboj nekaj novih partizanskih pesmi in obilo literature. Zato je vladalo veliko veselje med nami. Naš komisar ni vedel, katere knjižnice bi se lotil poprej. Sedaj je zagrabil eno in jo odprl, a že je imel drugo v roki. «Albin, to bomo brali. Ti prekliči Pantje, ti kaj nam je prišel prav od atipropa glavnega štaba». Očka Albin si je mel roke od zadovoljstva. Imel je samo eno oko, toča tisto mu je kar žarelo. Znakom je kričal z rokami ter vzklikal, naj gredo po dekleta, da bo pevka vasa. «Madona, tista: Stoji tam jezero v tihoti. Poldite, fantje, fantje, po dekletah! Ni bilo težko zbrati deklet iz tistih parih, ki so ostale nepožeane. Albin je hitro po vrsti vse objel in jih že uvrščal na levo, na desno fantje. Ni bilo harmonije. Kje naj bi bili! Albin je odprl svoja široka usta in zapel. Za njim so zapeli drugi in kmalu so se nove pesmi razlegale po kuhinji. Kar težko mi je bilo, ko sem moral na straz. Bila je temna noč, polna zvezd. Okoli razvalin pa je žvrgelja ledena burja s tistimi svojimi zamašnimi pokoni. Od časa je planila z večjo silo tam s pobojaj Vremske, ki se je dvigala kot ogromna črna senca onkraj doline in tedaj so toni burje naraščali v žvrgelje, točno vsilno se po tem hipoma spremenili nazaj v ožino tožbo, ob kateri ti je zamiralo srce. Tam blizu na drugi gori, ko stala Tatre. Ni dolgo tega, ko je tam poginilo trideset naših tovaršev. Tam iz mene

Ob prvih slutnjah osvoboditve

ZORKO JELINCIČ

V Jesenici, menda najvišje ležeči cerkijanski vasi, smo se zbrali na večer usodnega junjskega dne, 9. ali 10. vs. prebivalci, osvobodni podaniki fašistične Italije, političski nadzorovalci ter obojni mladički, da poslušamo Mussolinijev zgodovinski govor. Bil je leta 1940. Priznali moram, da mi je bilo zelo težko pri srcu kot maločlovek, da bi prevladal pri fašističnem oblastniško-političnem realističnem smislu, ki bi hotel izkoristiti vojne prilike za svojo gospodarsko utrditev z nevtralnostjo Italije, — ker bi se s tem izgubili vsemu klanju — son trepetal pred tem možnostjo, ki bi položila kamen, morda nagrobni, na našo primorsko narodnostno svobodo.

Neduga bojevitost govora mi je povzročila globoko veselje, ki sem ga komaj skrival pred neprijetno črno družino, ki je onemela kakor v teži slutnji pred tem, kar se je imelo zgoditi.

«Začelo se je!», prišel je oni, dve desetletji težko pričakovani trenutek, o katerem smo se tiškokrat razgovarjali na «svobodni» ali še večkrat v zaporu, ko smo z največjo pozornostjo sledili vsakemu žarku, ki bi svetil na to pot. Le malo mi je mogla kaliti to zadovoljstvo vsa jasna zavest, kaj bo z nami.

In res je bilo. Dva dneva kasneje smo se sedeli v goriskem zaporu v tako številni politični

morala leta in leta prenašati jarem narodnega zatiranja, tako da je dolgo let ostala popolnoma na tleh njegova kultura in njegovo gospodarstvo. Novi gospodarji na TO niso pokazali prav nobene volje, da bi popravili krivice in zaradi tega se mora slovensko ljudstvo skupno z italijanskim demokracijam prebivalstvom še nadalje boriti za svoje najbolj naravne pravice za svoj življenjski obstoj prav tam, kjer je že kazalo, da ne bo nihče več stopal na vrst njegovemu gospodarstvu in njegovi kulturi ter ga tako dušil v njegovi rasti.

Ivan Cankar je poudarjal: «Noben delo, ki ga je izvršil človek v prilog svobode, torej v prilog kulturi, ne izgine za vekomaj, ne ožen ga ne more za vekomaj po končani in ne meč. «Naša borba na TO ni bila zaman. Trdne volje, da se naš človek še nadalje bori proti vsem oblikam izkoriščanja, mu ne bodo ukradli in tu di ne spoznanja, da bo v njegovi bodoči borbi, ki jo bo vodila OF za vse Slovence na TO, slovenska kultura prav gotovo zadala v novem in svobodnem življenju. Slovenski človek gre na drimi pogledi.

V. S.

KOČAN ROZALIJA, OBESENA NA OPČINAH

Vse močne načine mučenja in smrti si je umisljal fašistični krvnik, da bi zatrl borbeni duh in neuporabno voljo aktivistov OF, ki so mu s organiziranim delom v sodelju povzročali pomno škodo in mu zadajali težke udarce prav tam, kjer se je najmanj nadejal. Toda uspeti ni mogel niti s mučenjem, ni s streljanjem in obkajanjem: boril se je s moralno nadmočnimi nasprotniki in je sato moral propasti.

vetnika dr. Cevrarija Gjura in dr. Razma, notarja Penka (Franc Bepk je bil takrat še odšel) itd.

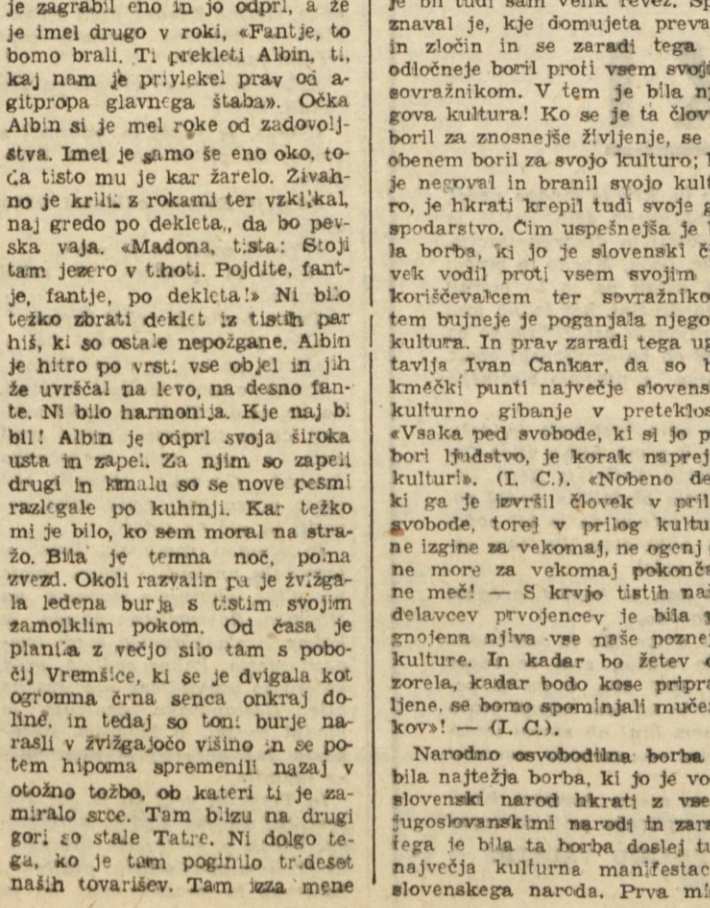
Ze meseca pred tem smo bili izdelali nekak program bodebo jugoslovanske države sami, toda težke neznanke, predvsem gospodarsko-socialna značaja in problem sožitja med Hrvači in Srbi so ga obteževali in stavili usodno vprašanje, ali bo Jugoslavija mogla sploh še obstajati.

Sedaj je bilo to za nas v glavnem rešeno, s trdno zavestjo, da je to program naših, ki se bora v strahotnih prilikah po naših gozdovih. Ta program je bil takrat še edina naša skupna vez, vez vseh naprednih Slovencev in skupni zavesti, in skupni volji — naša nova domovina.

Iz te zavesti je vzklikla gotovost, nov pogum. Manj kot eno leto kasneje, ob kapitulaciji Italije, smo ta program odkrito povedali pred vsemi ovaduhi, agenti in karabinerji. Naslednje dne smo si z njim priborili svobodno luhod iz taborišča, tretji dan pa smo odšli v avstrske gore, na poti čez nemško-zavenskiško fronto — svobodno naproti.

PODPREDSEDNIK POKRAJINSKEGA ODBORA OF ZA SLOVENSKE PRIMORJE IN TRST TOV. DR. JOŽE VILFAN Z NACELNIKOM SOVJETSKO VOJASKE MISIJE POLKOVNIKOM RYBACENKOM NA VELIKEM ZBOROVANJU OF V JUNIJU 1944 BRANICI

PODPREDSEDNIK POKRAJINSKEGA ODBORA OF ZA SLOVENSKE PRIMORJE IN TRST TOV. DR. JOŽE VILFAN Z NACELNIKOM SOVJETSKO VOJASKE MISIJE POLKOVNIKOM RYBACENKOM NA VELIKEM ZBOROVANJU OF V JUNIJU 1944 BRANICI

osvobodilnih odborov je bila: dvigniti ljudsko kulturo, prosvetiti slovenskega človeka z znanjem in ga vzgajati v duhu nove demokracije miselnosti. Sirom osvobodene ozemlja je slovenska kultura zadala novo življenje, prerodila je docela slovenskega človeka in mu vlivala svežih moči za nove borbe. Moč in čistoto te kulture merimo lahko tudi po njej najgloblji manifestaciji, po poletu slovenske ljudske umetnosti. Pevski zbori, prosvetna društva številni stenci, partizanska književnost, visoko kvalitetni umetniški proizvodi, so najzgovornejša slika naše nove ljudske umetnosti in obenem življenjske sile nove slovenske kulture. Po osvoboditvi pa postaja rast slovenske kulture še močnejša in bujnejša. Slovenski človek je zdaj gospodar na svoji zemlji, ima svojo ljudsko oblast in ta oblast je jamstvo, da se bodo vsemogočno izpopljujevale vse plati njegovega življenja, predvsem pa njegovo gospodarstvo in njegova kultura. In v tem je pot, ki vodi slovenski narod k sreči in blagostanju!

Docela drugačna pa je slika slovenske kulture na Tržaškem ozemlju! OF slovenskemu ljudstvu še ni izvojevala začelne svobode, pa čeprav ga je že privedla na oblast. Od tod pa tudi zaupanje, ki ga imajo vsi Slovenci in tudi Hrvači na TO v OF.

Po dolgih letih fašističnega sužanjstva ter neizmernega trpljenja so našli tudi primorski Slovenci svojega voditelja in prepovedila v OF in tako je za naša borbe tudi tu zrasla nova slovenska kultura: rasla je v borbi slovenskega ljudstva, ki ga je vodila Osvobodilna fronta, vzgojitelj ter organizator slovenskega naroda.

Ob misli na preteklost, ob misli na 40 dni ljudske oblasti v Trstu, postaja vsakemu našemu človeku jasno, kako strašni udarci so padali na naš narod na tem ozemlju, kakšna škoda je utrpelo naše ljudstvo zaradi tega, ker je

VHOD V BUNKER POOF NA PRIMORSKEM

Tržaški aktivisti OF pripovedujejo...

Iz Trnovskih gozdov sem se sredi aprila 1944 nepotil po nalogu na novo delo, na delo v Trstu. Za seboj sem imel eno leto partijskega dela v Italiji, na sedežu kraškega okrožja in v Trzinu, torej več ali manj vedno na teritoriju, ki se je ni bilo osvobodilo. Kljub temu pa bi bilo težko opisati moje občutke in moj ponos, ko sem se približeval Trstu, kjer sem pomagal tovarišim voditi borbo proti nacifasizmu v njihovem gnezdu.

Tako sem prišel v Trst prav 21. aprila 1944, to je na dan ko so nacisti obsejali v ul. Chiegi 51 tovaršev, od katerih sem imel mnogo imena napisana v svoji beležnici, da bi se z njimi povezal.

Treba je bilo torej računati z manjšo četo. S parolo »namesto enega — deset« amozeli delati in izvedli našo nalogo do kraja ter tako masčevali vse naše podatke tovariš.

Pri delu smo našli na neštete ovire, med katerimi je bila seveda najvažnejša policija in okupatorska vojska. Ni se bilo namreč posebno prijetno kretati po tržaških ulicah, ko so dnevno prihajale novice o aretacijah, o deportacijah, o strahotah v via Bellisguardo in o onem strašnem domu iz rizične na robu mesta.

V nas vseh pa je bila živa antifašistična zavest in ni bilo potrebno dajati zlasti slovenskemu življenju posebne vzpodbude v borbi, saj so bila svobodoljubna srca zaradi prestanega gorja in grozodejstev, ki so jih nacifasisti počenjali, napolnena s srdom in sovraštvom proti nacifasizmu in njih pomagacem, katerim sta našlovala questor Kocjan in tržaški župan kolaboracionist Pagnini.

Jasno pa je bilo, da je potrebno povezati antifašistično prebivalstvo v močni borbeni množici, organizaciji, saj je ideja Osvobodilne fronte zajela predvsem slovensko prebivalstvo. Ideja OF je po zaslugi tržaške OF slove pozevala v odporu proti fašizmu široke sloje tujakšnih Italijanov, ki so materialno podpirali naše organizacije in odhajali kot borci v partizane, toda vseno zaradi razumljivih vzrokov, ni mogla povezati vseh slojev prebivalstva ne glede na narodnost. Tako je prišlo do sporazuma med komunistično partijo Slovenije in komunistično partijo Italije, da se v duhu občečloveškega svobodoljubnega poslanstva Osvobodilne fronte v Trstu osnuje organizacija tržaškega delovnega ljudstva, katere naj zajame v svojih vrstah vse aktivne borce proti fašizmu.

Vzroka je »Delavska enotnost«, ki je že v prvih mesecih svojega obstoja štela na tisoče organiziranih pristajev po vseh tovarnah in po ustanovitvi uličnih odborov družila v svojih vrstah vse sloje tržaškega prebivalstva.

Ob spominu na to veličastno delo, katerega bi mogli opisati le v obsežnih knjigah, se moramo pokloniti spominu sijajnih organizatorjev-junakov, ki so padli nacifasizmu v roke. Usoda organizacije je bila takrat odvisna le od njihovega zdržanja. In zaradi prestanega gorja in grozodejstev, ki so jih nacifasisti počenjali, napolnena s srdom in sovraštvom proti nacifasizmu in njih pomagacem, katerim sta našlovala questor Kocjan in tržaški župan kolaboracionist Pagnini.

Plamen antifašističnega čpoda je vedno bolj plamtel ob le-

R A D O

gendarnih podvigih naše mladine, ki se ni strašila ničesar. Podvigi in diversantske akcije v mestu navdušeno sprejemanje nalog, nepopisno veselje ob sprejemu naloge za odhod med partizane na osvobodeno ozemlje, četudi je bilo treba peš tja do Cernomirja, so bili dokazi zdravega duha naše mladine, bili so vera v našo lepšo bodočnost.

Ena izmed pomembnih nalog je bila tudi kolportaža. Dnevno je bilo treba prinášati v Trst in po Trstu razdeliti, razositi in nalepiti na tisoče letakov, časopisov, brošur in različni drugi propagandni in študijski material. Naša skladišča študijskega in propagandnega materiala so bila navadno v neposredni bližini najmočnejših sovražnih postojank. Maro materiala pa nam je »ekskubila« tudi naša tržaška tehnična »Morje«, katere je prenašala svoj sedež z enega konca mesta na drugi. Nikdar ne bomo pozabili tisti naša Tekle, dobre pedesetletne ženske, pri kateri smo imeli radijsko oddajno in sprejemno postajo.

Naša delo je bilo dokaj obsežno — od gradnje bunkerjev za tisk, za tehniko, za hrano, za orožje, razširjanje organizacije, zbiranje materiala za partizane, zbiranje orožja, diversantske akcije, organizacija sabotaže, mobilizacija in skrb za odhod antifašistov v partizane in organizacija prevzema: bodisi na osvobodeno ozemlje ali iz osvobodene ozemlja v Trst. Nikoli do te-

Osvobodilna fronta in delavska enotnost

daj se niso naši kmetje prevozili, toliko gnojja proti Reputabru. Ta gnoj je bil jako dragocen. Bila je sol, sladkor, zdravila, obleka in obutev. In koliko kamionov in visokih blaga so znosile na hrbtih iz Trsta naše mladicarice z Opčin, Treb, Bazovice, Kontovca in od drugod!

V tej gigantski borbi, ko smo si neoboroženi z nepopolnimi akcijami prisvajali heroizem in prisiljevali, da se zastopniki Hermafrodita in nosilci dvatisočletne kulture dvigali pred nami roke v znak, se je utrjevalo in poglabljalo bratstvo italijanskega slovenskega ljudstva. Zdrženi smo minirali sovražnikove bunkerje in požigali garaže in skladišča. V planu te borbe smo požgali vsa stara umetno ustvarjena svrašva in ustvarili v preloženih ljudih pogoje za sožitje in medsebojno pomoč in sodelovanje v povojnem življenju.

Naša borba je rodila nove ljudi in našim mladem smo v Trstu in tržaški okolici odprli prve šole, v katerih se je mladina učila ljudski med seboj ne glede na narod, h katerega pripada. Naši pionirji, so znali že takrat dajati, kar so po svojih močeh zmogli, za našo skupno stvar.

Naša borba, ki je bila kasneje

kronana z zmago, je tako rodila v nas silno zavest, naše moči in naših zmogljivosti. Naše izkušnje iz časa borbe proti fašizmu dokazujejo, da imamo vse pogoje, da ostanemo na svoji zemlji sami gospodarji.

Ako se danes oziramo nazaj na tiste čase, se moramo nehoti nasmešljati ob spominu na neskončno dolge diskusije, katere so nam veljavale v času najhujših borbe gospodje od tržaškega CLN — a ker niso hoteli borbe, ker so bili le navadni čvekači, jim je bila edina skrb le, kako bi se dokopali na vodilna mesta v povojnem življenju. To jih je končno privedlo do izdajstva, da so po mirnem sožitju z okupatorji postali sovražniki delovnega

ljudstva in belogardistov.

Tržaško delovno ljudstvo pa je v svojem Trstu, ki ga je osvobodilo skupno z jugoslovanskim armado, proslavilo po 25 letih 1. maj, trdno uverjeno, da bo nikogar več, ki bi mu mogel in uspel kratiti njegovo svobodo.

Ta vera je še vedno živa.

Ta vera je naše bratstvo, naša enotnost in naša moč.

Zato je gotovo, da nas ne bo mogel nikoli nihče prisiliti, da pozabimo, kaj je svoboda, za katero smo dali tako visok krvni davek, toliko žrtv v zaporih in taboriščih, toliko solza in trpljenja kot le malo kateri narod.

FRANC STOKA

ŠPELA Padli so borci

Segulin Franc-Boro je vse svoje mladostno življenje posvetil borbi za pravico. Sebe najprijateljeval je moral pred fašisti zapustiti svojo rojstno vas Materio v Istri in oditi v Maribor. Nadarjen, marljiv, željan znanja se je že v mladosti pogledil v Cankarjeve spise, ki so mu pokazali pot v življenje. Seznan je bil s tovariši njegovega mišljenja in se z njimi družil.

Od tedaj dalje se je vedno boril za delavske pravice in za svobodo. Ko se je med okupacijo osnovala Osvobodilna fronta, Segulin ni okleval. Ker je užival popolno zaupanje, mu je bila takoj poverjena težka naloga: organizirati mobilizacijo na Primorskem leta 1942. Ter mobiliziranje osebno spremljati po zastrašenih poteh čez mejo. Novembra 1943. so ga postali kot odličnega organizatorja v Trstu, kjer je vodil kot tajnik okrožnega odbora Osvobodilne fronte.

Decembra 1943 je prišel tov. Boro k meni. Dobila sem takoj popolno zaupanje vanj, kajti videti je bil odločen, odkritosrčen in borben tovarš. Peljal me je na okrožni odbor OF v nebotičnik, kjer je danes MOS. Pozneje sva bila še na mnogih sestankih, ki jih je organiziral v središču mesta, ne da bi za to vedela policija.

Tov. Boro je bil izredno iznajdljiv in prebehen, kar mu je prišlo pomočjo, da se je nekajkrat izognil aretaciji. Leta 1944 je bil poslan na tečaj v Belo Krajino, toda njegova borbenost ter želja, vse svoje moči posvetiti osvobo-

ditvi, ga je prignala nazaj v Trst, kjer je še z večjim elanom nadaljeval delo v OF. Oktobra istega leta je bil izdan iz našega znanja v nogo. Prišli so ga, zapeli v bunker in ga strahovito mučili. Toda Boro je ostal junak tudi v temnici in ni izdal ničesar. Po 14 dneh so ga prepešali v Corneo, čez 3 tedne pa je legel in še danes ni mogel reči, ali so ga ustrelili in Opemah ali je bil sežgal v riziarni.

Prav tako je doprinesel velik delež k zmagi Osvobodilne fronte. Velušček Anton-Matevž. V začetku 1944 leta je prišel v Trst in bil v tem času idejni vodja tržaške OF. Na šeststankih nam je dajal navodila, kritiziral naše napake in nam našel vedno prikazati pravilnost dela. Posebno pozornost je posvetil mladim, sredinskim elementom, ki so se takrat izdajali za edine predstavnike slovenskega ljudstva, čeprav jih ljudstvo ni poznalo niti prinalo. In prav Matevž in Boro sta zala prikazati, pomen in važnost OF na način, da so se mnogi izmed njih vključili v našo organizacijo.

Kmalu za tovaršem Borom se zapri tudi bolnega Matevža. Tudi on je večkrat pobežal nasledovalcem, a po zadnji se ni mogel več rešiti. Mučili so ga v bunkerju tako strašno, da trpljenja ni prenesel.

Svetli spomin nosimo v srcih njuni sodelavci, hvalnostem in vsi, ki sta jim z žrtvovanjem lastnih življenj pomagala na pot v svobodo.

VALERJA KOČJANCIC

SEGULIN FRANC-BORO, MUČEN IN UMORJEN OD ESESOV-SKE POLICIJE

VELIKA POMLAD METOD MIKUŽ

Ko se je umaknil sneg, je prišla ena najlepših pomlad, kar sem jih kdaj videl. Iso trdijo vsi, ki so bili takrat z nami. Ker je bil v zraku jug, so gozdovi v Rogu zgodaj zažumeli in se pripravljali na pomlad. Najprej so se lepo obkile dežne, za njimi dren, potem divje hruške in nazadnje je zaslepla vsa hosta.

Dan za dnem so letali nad našimi glavami. Tiho opazili, ki so v nizkem letu prizadejali sovražniku toliko škodo in strahu. Dan za dnem so prihajale boljše novice in Stalin je večkrat izdal kar po več dnevnih povelj. Kaj je vse to pomenilo?

Četrta armada je oblegala v velikem loku Reko. Vsek je bil prepričan, da se bo po likvidaciji Reke pomikala armada deloma proti Trstu in Istri, z desno krilom pa vsekar proti Sloveniji. Pa ni bilo tako. Reko je armada res oblegala, s svojimi najboljšimi enotami pa se neopozno prebila preko Dečnice in preko Mačuna ter zabila neudobno klin naravnost proti Trstu. Presenečenje je, da je padel Trst tako hitro, je bilo na vseh straneh veliko. Zapadni zavezniki so bili takrat še na Pivati. Ljubljana je bila kasneje osvobodena kot Trst.

Tisto pomlad je šlo vse z veliko naglico in če je človek se ta-

ko hitro misli, je s težavo sledil usem dogodkom.

Ne vem več dobro, kako se je preselil Izvršni odbor iz Slovenije in v drugih vasi, ker sem odšel poprej proti Trstu. V tistih velikih dnevi je ustajala Primorska, ponosno so vsele zastave, vse se je zbiralo ob cestah, po katerih so ropotali veliki tanki, topovi in kamioni.

V Ajdovščini smo se spet videli stari znanci. Iz Beograda so prišli Kardelj, Kočbek in Rask. Stara boza 20-22 je bilo torej polna. Pristopovala je veliko polna dnevu slovenske zgodovine, zaprejši prve vlade. Velikostan je bil to, zapri so se dogodek izli domovinske vojne in slovenska zgodovina se je predela pisati na novih straneh.

Cekali smo smo se, kdaj bo osvobodena Ljubljana, od kod so prihajala najboljša poročila. Slednje smo dobili v roke pred Ljubljano tiskani poročila, in tisti večer je bil naš zadnji partizanski veter. Pelj smo po noč do samega jutra. Zgodno smo se oželeli v pogovori, ki ognji, naše pesmi in pogovori, ki so se končali v jutranjem soncu. Svetlo se je že prenehalo in ustajal je dan in prenehalo je naše skupno ljubo življenje. Zato smo se v Ljubljano prav lahko vračali kot ljudje, ki je tako dolgo nismo videli.

B. PAHOR

(ODLOMEK)

In zdaj sediš v kleti gestapovske centrale, in Franc sedi ob tebi, in bunker je ves tesen kakor celica v satju, kakor tema, ki naju doči. Zvonaj pa je Trst, v jannarski noči, Natanke vem: poslopja so skril svojo stranost, luči, ki so za zatmenjenimi okni, da ne gorijo. Hujje je videti svetlobno špranjo ob oknu, kakor gmoč mrtve teme. Ker sprajna svetlobe je poskus nečesa, ki ne sme biti. Ker, glejte, lahko bi se iskrič žarnice v izloščih, lahko bi bile žarnice v naših očeh. Zarnice bi lahko kolektivale na Korzu, srečale v grozdih belih lampionov, na obzvoju. In tramvaj bi lahko slovesno peljal žarnice na sprehod vzdolž vseh tržaških ulic.

»Franc, zdaj se bo ples začel, sem rekel.

»Bo, kar bo, je dejal Franc.

Da, toda zdaj čepiš, po zemljo, v cementnem satju, in drobce zgodbe zbiraš, pravilno, ki jo boš moral natočiti feldvebel. Pripravko o pisalnem stroju, o OF, o proglasu, tržaškimi ljudem. Da, o proglasu, tu di to! Ropotali so po našem stanovanju, tisto jutro, in oče se je prikazal na vratih spalnice: »Z desno roko si je pridržal spodnje hlače v pasu, z levo je zakrillil, ves hud:

»Niste v svoji hiši, se je zadržal.

Toda oni so se zaključili vanj.

»V tujem stanovanju ste, je rekel trdo. Tedaj sem šepnil Mariot:

»Pod marmorjem, na nočni omario, proč vrti!

Ko so Franc in teba odpeljali, so oni še in še brskali. Eden je planil v sobo in Marica je tiste tri tipkane liste smekala in vrgla pod posteljo. Neki je nad Montucco se je danilo, tržaško jutro je priplovalo v Maricino sobo, pobčalo njeno mislo, pokrov svetlega stvarnega stroja. Kaj liče tuj človek v toji sobi? Je poslopilo jutro. Toda Marica ni spoznala njegovega mehkega glasu, kakor da lega smrtina megla na predmete, bilo

ji je tesno pri srcu; zaradi pomehčanega papirjeve. In fant je premetaval in iskal; nazadnje je legel na tleh, nič mu ni bilo žal lepo zlikanih domobranskih hlač, in našel je.

O, kaj mi mar bunker, kleti? Se to, ne, da ne damo Oberdanov trgi? Za tiste tri tipkane pole mi je! Za tiste pripristi stavek, na katerega sem bil takko pomisen: »ta vrli vojščaki mogočnega Rajha si bodo razbili glavo ob skalah tržaškega brega, kakor si jo je razstrčili rimski črnosrajčniki. O, jaz nisem ni kak politik, nikak vojak, jaz sem tam, kjer so za svobodo, tam, kjer imajo morje, jaz sem v Trstu, jaz sem tržaški paglavci, bilan, ker nihčunski škornji kujejo po ulicah moje mladosti, razsrien kakor morje. In morje se peni, kot poplava žgocnega šampanjca je.

Da, jaz sem napisal, toda pisal sem jaz, tržaški klatež, in tako sem videl: Tržačani bodo, skriviti za črnimi okni, razbirali črke saprografiranih listov. Zamislili si bodo plavalnega rojstva kot kopalca, kako se je vzpel na odskočno desko, od njeznega brega nekje. In prst in nadtud do nemški slakač, v očeh do imel val-halski sijaj: Drang nach Osten!

In zaludal se bo v poveni osvobodno morje — tedaj pa bo njegova rda lobanja, treščila ob skalo, ki jo je morje pretkano zakrivalo (pretkano je naše morje, ali nisi vedel tega, Sigfrid?)

»Trda, kaj? Ha ha, se bo enakohotela skala v vodu.

»Kako črna je njegova kri, se bo namrdnil val.

»He he he, bo nato se zapluskal val, in oblilni do skalo, in opral z nje črnkasto peno. Tako je hotelo tebe, ko so drdrali tanki vzdolž bovskega brega. Toda naši mlinciki so vse to skrečili, za feldvebela so pripravili samo izlošček. Ne bo bral ostri skali. Vse bo potekalo, bral, uradniško, poljsko, nikjer ne boš mogel ziniti o morju, o skalo. In v Franetom čepiš v kletu. Tepe palice, nad vama je kletni mot, žutnjane avtomobilskih gum, ki drče po asfaltu, železni

ples tramvajev na Oberdanovem trgu.

In Trst nekeje razpada, Trst je otok, odzagal so mu pomole, odsekali, odgizli so mu jhi! Franc, in midva sva črva v tržaškem podzemlju! Črva v omentu, in tržaške hiše stoji na robu predpada. Ampak vendar ne, Franc! Najbo do konca, toda čuj, nekeje brbota Stanoberški potok po cestnihi tlakom, z njim gre peščenica, Petje naših mamo peric, smeh verdelskih dekhlo, ki bifejo z perilom ob perilnikih! Čuj, Franc, in potok je rodil Kras, in na kraški gmajni ni cementnih bunkerjev. Greš sred brinja, po ostrm kamenju — in kakor na vmeteh zraste straža iz tal: »Stoj!

Da, stoj! Zamislil si bom pripravko za gestapovca, Franc. Toda, vsi, Cankarjeve letak niso našli, šel je v tržaške hiše. Tu, prav tu, ob Oberdanovem trgu je govoril Cankar. Kakor je bil rekel tedaj on, je bilo na letaku: zdaj je borba ena, je prapor en sam!

In Franc in jaz molčiva. Da naju policije, čakava. In jaz si lomim misli, da bi skoval apokdno zgodbo. Možgane si trešim, kakor bi ružil granatno jabolko, toda v glavi mi kljuje, kakor tema, ki tišči z vseh nadstropij v klet: zdaj je borba ena, ena ena ena.

»Je prapor en sam, sem kričnil na glas.

Zvok je kakoril po kleti kot ujeta ptica. Franc se je zganil, stegnil je svoje dolge noge, ker podplat njegovega čevlja je skretil ob zidu, skijčen je moral sedeti.

»Kaj praviš, je rekel Franc.

»Da je borba ena!

»Ah, da, je dejal negotovo Franc.

»Da je bil Cankar pred 25 leti prav tukaj nad vama nekeje! da je imel predvnanje tu, ob Oberdanovem trgu! stiši!

»Ah, da, je rekel Franc.

Potem je molčal. Zdi se mu, da se mi od strahu meša. Meša se mi! Ali ne bi bila imenitna rešitev, če bi se ti mešalo? Tržaški muleto, ki se je postavil pred nemške tanke, kar so stresali njeg-

ČLOVEK UTRINKI

Jeseni je bilo in dež je padal. Kakor domjenjeto sta prišla k meni Marko in Boro. Imeli smo kratek pogovor. Marko vprašan niso bila pomembna, prevet so se nanašala na socialni red in podobno.

Tovariš, pravi Boro, saj tu ne gre za razredni boj, to je borba za osvoboditve naše zemlje, zato, šele bomo lahko razpravljali o takih vprašanjih, in najprej moramo imeti določeno, kakšno bo želeč svobodni narod. Odšel je s Markom, jaz pa sem ostal stih, premišljal in prišel, da moramo trenutno govoriti v prvi vrsti o svobodi.

Nekaj časa za tem sta potrkala pri meni Sava in Rasto.

Kje je Boro?

Ta hip ga ni, živi pa. No, kaj mi imata povedati?

Zamotana stvar: teren, okraj, javke, referati, kurirji, sestanki. Vendar je šlo v glavo, se bolj pa v srce. Zgradili smo šest, sedem, deset terenov. Skladi so se drvele Sava in Rosta, Jana in Karla, Vojka in Majda in čisto hladnokrvno nosile smrt v svojih torbilih. Ta naša dekleta so bila naš ponos in veselje, da so nas v borbenem duhu prekalala. Strah je kopal, up, pogum in delo so se razvijali.

V naše vrste pa se je snavel tudi plevel.

Ime mu je bilo Leo in, ker je mnogo vedel, mu je bilo lahko izdajalsko delo. Prišlo je težkih 14 dni s harkami in desorganizacijo. Jernej, Andrej, Pavle, Leon, Marko in mnogi drugi so bili zajeti, ostali pa so se morali odredi domati hiši in družini, kar so jih tam čakali nemški in italijanski psi. Izdajalec pa je neko jutro končal ob barkovljanski obali. Vrag je odnesel njega in njegovo sločinsko delo.

Nekaj oddiha in nato spet delo in delo. Vendar je šlo. Tam v prvih hlačah Capris smo se spet sestali. Prišel je Boro. kadil črn tobak in nekam bledelilni podal politični referat. Lahko rečem, da je bil podoba naših najboljših aktivistov. Po tem se stanku ga nisem več videl.

Lep pomladanski dan je končno pregnal strah in prinesel svobodo.

Toda to ni trajalo dolgo. Ko je osvobodila vojska zapustila mesto, sem se opet znašel pri Jezuitih. Spal sem v jastih polstanih z gnilo slamo in ko sem nagnil glavo čez leseno ogrado, sem bral ob strani izrekanje: »Smrt fašizmu — svoboda narodui Boros.

In lahko rečem, da nisem razumel, kako je moglo po tolikem trpljenju priti do tega!

FRANJO VALETIC

ZGORAJ: HENRIK UKMAR, UMRL V DACHAU, IN SLAVKO SKAMPERLE, MUČEN IN UMORJEN V TRSTU. — V SREDINI: DARINKA PISCANEC S KATINARE, UMRLA NA POSLEDICAH MUČENJA, IN ZORA PEREILO IZ TRSTA, UMRLA V NEMCIJI. — SPODAJ: VELUSČEK ANTON, PADEL V TRSTU, IN VOJKA SMUC IZ TRSTA, PADLA V BOREI.

MARKO Zastava na Montucci

Maja 1942 sem z dvema tovarišema prejel organizirano delovati za OF. Prvič smo se sestali v neki krojačnici v središču mesta s Albionom Cotarjem (Karlo). Na drugi sestanek pa je prišel Cotar v družbi Darka Marušića (Blaža). Sestanki so bili delj časa na istem mestu. Ko pa so postajali nevarni, smo se pričeli zbirati po raznih hišah naših sodržavcev, tako pri Sv. Jakubu, Magdaleni, Skednju in drugod. Zaradi varnosti pa so Blaž, Karlo in drugi aktivisti po končanem sestanku ostali kar v hiši ter tam tudi prespali.

Ob 25. oktobra Oktobrske revolucije je OF organizirala propagandno akcijo. Po propagandni material papirnatih zastav s srom in kladivom in letakov v italijanski in slovenski jeziki. Tisti večer je burja zavajala okrog vogalov tržaških ulic. Paket, v katerem je bil propagandni material, je bil slabo zavrt in zvezan, tako da se je lahko vsak čas razvezal in to pred črni karabinerjev in agentov, ki sem jih srečeval na vsakem koraku. No, kljub vsemu sem material srečno prinesel do doma in ga razdelil desetim tovarišem. Akcija se je pričela ob 20. uri in je trajala 15 minut. Zastave in letake smo raztresli po vseh vežah, nadstropjih, jih vtaknili pod vrata, v pošne nabiralnike in jih nalepili po zidovih. Pri delu pa nam je bilo dobra zaveznica burja, ki je material takoj raznesla po oseh. Policisti so se zaman trudili, ki bi pobrali letake. Ljudje so razumeli, da je bila izvršena ilegalna akcija.

Drugo jutro pa je vzhajala na Montucci velika rdeča zastava, katero je bilo videti tudi z Goldonijevega vrha. Sele ob 18 uri so jo fašisti aneli.

Oktobra istega leta je bil aretiran tov. Cotar. Policija ga je čakala v zasedi na kraju sestanka, kamor je bil namenjen. Njegovega poslednjega tovariša Udoviča Jožeta (Nino) so ubili dne 7. januarja 1943. Kvesturini v ul. Glinastica. Bilo jih je 30, tako da ni hoteli uspeli pobežati, živ pa ni hotel pasti v roke fašističnim rabljem. Zato je rajši daroval svoje življenje za svobodo primorskega ljudstva.

Dne 14. februarja je bil pokrajinski plenim OF za Primorsko, katerega sem se udeležil kot zastopnik tržaških delavcev. Z menoj je odstopoval tudi Zvab Vlado, ki je pozneje umrl v koncentracijskem taborišču v Nemčiji. Na plenumu je bilo zbranih vsa skupaj 18 tovarišev, med njimi tudi Bebler, Matevž, Branko Bahčič, dva Italijana iz Gorice in drugi. Nastanjeni smo bili v neki kmečki hiši v okolici Sempasa. Kmečki podneva smo bili obveščani, da se nam približuje 30 vajakov. Usmaknili smo se na obronke za hišo. Vojaki so se za dobro uro ustavili pred hišo, nato pa nadaljevali pot. Takrat smo bili v oboroženi var bi prime-

JOZE MEDVED